

Nacsinák Gergely András

NÉV A VIZEN

2018-01-11 | ESSZÉ

Költőket és más művészeket szokás azzal szekírozni, hogy – úgymond – „nem e világban élnek”, értve ezalatt azt a bizonytalanul körvonalazható és megközelíthető „másholt”, ahonnet gyanúnk szerint a verseket csempészik át. Vannak időszakok és helyzetek, amikor az államhatalom ezt a tranzakciót nem is nézi jó szemmel, mi több, illegálisnak minősíti, sőt a csempészeket börtönnel fenyegeti, mint ennek a másik világnak az ügynökeit. A nyomaték kedvéért előszeretettel feleltetik meg a „másholt” saját ellenségképüknek, és azonosítják bárkivel és bármivel, ami érdekeik útjában áll, igyekezve a költőket is magukhoz hasonló bérencekként feltüntetni. Pedig ilyesmi a legritkább esetben fordul elő, és akkor is inkább csak középszerű versfaragóknál; a poéták ugyanis olyan hatalmat szolgálnak, amelyiknek kilétét csak homályosan, nevét pedig egyáltalában nem ismerik, és olyan haza polgárai, amelyeknek sem saját pénzneme, sem szögesdróttal kerített határai nincsenek. Köznapi értelemben véve tehát a költő tulajdonképpen hontalan. Vagyis mindjárt kétszer annyira gyanús.

múltékony anyag

Mármost hol élnek akkor a költők? A pokol vagy a menny kategóriái e vonatkozásban kevésbé relevánsak, minthogy az irodalom a szavak állandó újrahasznosításával, jobban mondva feltámasztásával foglalkozik, így nem ér rá a fogalmak dogmatikus lezárására. Kőbe vésni törvényeket szokás: a verset stílusosabb múltékony anyagra bízni, hogy egy s más diszkrétén elenyésszen. Ha irodalomtörténészeknél tudakozódunk, hajlamosak azt felelni, hogy a költők igenis e világ polgárai, kétségbevonhatatlanul és szerkeszthetően azok, és rögtön egész csomó életrajzi és szakmai érvet sorakoztatnak föl ennek igazolására. Ám elég megérezni egy-egy vers szavainak melegét, a sorok vulkanikus természetét, hogy belássuk: ezek hófoka sehogysem egyezik a beszélt nyelv középhőmérsékletével; energiájuk eszerint mégiscsak máshonnan való. Sejthető, hogy ahonnan hozzák őket, ott minden így izzik, a galoppozó hexameterektől az utolsó mezítelen betűkig (egy-egy kabbalisták szerint a Tóra betűi tűztermészetűek): csakhogy, mint mondtam, mi többiek erről biztosat aligha tudhatunk. Ha tehát a költők hipotetikus hazája felől érdeklődünk, jobb lesz megkérdezni őket magukat.

*

Első ránézésre Árkádia nem különösebben megkapó. Ha a fehéren izzó peloponnészoszi nyárban vetődik oda valaki, nemigen talál mást, mint kiégett mezőket, egypár slamposan omladozó várat és áthevült hegyeket. Telente viszont zord és esőmosta felföld, ahol tavakká hízó pocsolyákba gyűlik a víz. Ezt már a régi görögök is pontosan tudták, nem is igen voltak elvárásaik a vidékkel szemben: egy rómainak, Vergiliusnak kellett eklogáiban irodalmilag újraalkotnia ezt az elzárt fennsíkot, s neki megvolt az az előnye, hogy sem nyár- sem pedig télidőn nem kellett úttalan útjain zötykölődnie. Ettől kezdve Árkádia megkettőződött, a térképek mellett helyet találva abban a kikezdhetetlen betű-hazában, ahol sem a nap nem éget, sem a januári eső hidege nem csontig ható, valamint a fogadósok sem pénzéhes bugrisok. Történhetett voltaképp bármi az idők során *odalent*, a térképek vonalaival határolt fennsíkon, épülhettek városok és utak, erődítmények és falvak enyészhettek el, népek és hadak jöttek-mentek; a *másik* Árkádiában mindebből mit sem lehetett észrevenni: az mindvégig szép maradt, olyan szép, amilyennek az életnek lennie kell.

A humanisták már ezt az Árkádiát kapták örökbe Vergiliustól, ezt a pásztori idillt, aminek lehet, hogy vajmi kevés köze van a legeltető állattartás keserveihez, ellenben alkalmas a normális élet nosztalgikus képének előhívására. A normális élet, amely kiszámítható, kerek, napkeltétől napnyugovásig tart, és tavasztól őszig, majd lassú, egyenletes ritmusban, szinte észrevétlenül olvad át az elmúlásba. És amihez belül mindnyájan, kivétel nélkül tartozunk. Az ember nem is érti, miért nem az árkádiai pásztorok módjára éli az életet, és akinek van egy csepp sütnivalója, az emiatti lelkifurdalással kel minden reggel, és minden este ezzel tér nyugovóra. De nem – valami mindig belepiszkol az árkádiákba, valahogy sose sikerül egészen az idill, és a legrosszabb az, hogy ha objektíve semmi sem indokolja, a kínkeservvel-verejtékkal összetákolt magán-árkádia előbb-utóbb akkor is odalesz – hanem ez most nem tartozik a tárgyunkhoz.

Illetve dehogyisnem.

csak mintegy átutazóban

Mert éppen ez az árnyék: a mulandóságé, amit mindig ott találni a költők mindenáron derűs felföldjének valamelyik sarkában.

Gyanítható, hogy a tündöklő Árkádiából is

ennek tudata löki vissza az embert a városok, az adok-veszek, és a szánni való tervezgetés világába. Ez már Vergiliusnál megtörténik, aki éppen az eklogák közepén, az ötödikben engedi be Árkádiába a halál árnyát, midőn leírja a szépséges Daphnis síremlékét. 1504-ban Jacopo Sannazaro már egész költeményt szentel az árkádiai sírnak – csak az nála egy szépséges és sajnálatosan szemérmes leányé, Phyllisé –, melyhez pásztorok zarándokolnak a messzi toszkán és ligur vidékekről, leróni tiszteletüket. A férfiúi udvarlást hűvösen fogadó leányzó, írja Sannazaro egyszerre a gyász és elégtétel hangján, itt, e hideg kő, *pietra frigida* alatt lelte meg méltó helyét. Bő száz esztendővel később pedig, mintegy illusztrációjaként a versnek, megszületik Guercino festménye, amely viharvert koponyát mutat a rengetegben, két hökkent pásztorral, s a koponya alatt düledező emelvényt, melyre ezeket a szavakat vésték: ET IN ARCADIA EGO. A koponya e figyelmeztető szavával a halál jelentkezik be a halhatatlanság földjére. De kétszáz évbe sem telik, és a hanyag latin mondat értelme máris a visszájára fordul: Goethe *Itáliai Útinaplójában* már a klasszicista szellem

jelmondataként használja, mint a diadalmas élet hitvallását, az elmúlás fölött győzelmet arató művészetét: *Árkádiában éltem én is*. Azaz járjanak bármi mostoha idők, nevéssék ki és köpjék le a szépséget az utcasarkokon, éheztessek a költőt, kopjon fel a piktor álla, hurcolják meg őket az aktuális hatalom talpnyalói, azért a végső vigasz, a gyógyír minderre annak tudata, hogy ők nem ide tartoznak, csak mintegy átutazóban vannak itt, ebben a kétes színvonalú útszéli vendéglőben. Mert a betűvető, mint neves vagy névtelen kollégái, voltaképp Árkádiában él, habár látszólag itt; és kényelmetlen tény bár, de a dolgok természetéhez tartozik, hogy amennyiben próbatételre kerül a sor, ez a haza és ez az igazság őt semmitől sem fogja megvédeni.

*

Ez Árkádia paradoxona: hogy innen nézve ez az otthon semminek látszik, szellemi délibábnak, és valóságának egyetlen, halvány bizonyítékát a művek jelentik, az átcsempészett szépség, és az időtlenség visszfénye, amit az idő árnyékában élve nem is lehetne kiokoskodni. Egyszóval mitőlünk nézve Árkádia felhőfoszlány, onnan nézve viszont a mi kikezdhethetlenné vélt tényeink azok. És ezt a paradoxont lehetetlenség feloldani. Aki ott akarja megalapozni magát, készüljön rá, hogy itt nemigen talál helyet, és aki itt prosperál, amott a legritkább esetben lel hazára. József Attila a maga lakonikus és pontos módján ezt úgy mondta, hogy „ügyeskedhet, nem fog a macska / egyszerre kint s bent egeret”. Hogy egyeseknek elvétve mégis sikerül a bűvészmutatvány, igencsak hiú reményekre szokta sarkallni Árkádia többi botcsinálta ügynökét. És általában katasztrófához vezet.

Mindenesetre ezért cselekedett bölcsen Keats, amikor utolsó napjaiban, római betegszobája mélyén a Fontana della Barcaccia csobogását hallgatva barátjának, a festő Severn lelkére kötötte, hogy sírkövére név és évszámok helyett a következő szavakat véssék: *Here Lies One Whose Name Was Writ In Water*. Severn, az utána következő nemzedékek véleményével teljes összhangban ezt a keserűség, a sikertelenség fölött érzett csalódottság megnyilvánulásának vélte, s ezért tulajdonképp nem teljesítette a haldokló poéta kívánságát. Mert bár a kért szavakat fölvésette a kőre, de nem csak azokat; hanem jónak látta nem épp mértéktartó magyarázattal is ellátni őket. Így Keats sírkövén végül is ez olvasható:

*This Grave
contains all that was Mortal of a
Young English Poet
Who, on his Death Bed,
in the Bitterness of his Heart,*

*at the Malicious Power of his Enemies,
Desired
these Words to be engraved on his Tomb Stone
Here Lies One Whose Name was writ in Water
Feb 24th 1821[1]*

S hogy ez voltaképp Severn elképzelése a dolgok állásáról, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy mellette, saját sírkövére a következőt íratta fel, mintegy a biztonság kedvéért:

„Joseph Severn emlékére, aki John Keats odaadó barátja és halálos ágyán társa volt, és aki megélte, hogy Anglia halhatatlan poétái közé számlálják.” Mármint Keatsset. Aztán hat soron keresztül dicséri magát mint „az itáliai életet és természetet megjelenítő festőt”, valamint érdemes brit konzult. Ha pedig ez nem volna elég, a harmadik sírfeliraton – amely egyévesen elhunyt fiának, Arthur Severnnek állít emléket – nem mulasztja el megemlíteni, hogy a gyermek keresztelőjén nem kisebb személyiség volt jelen, mint Wordsworth. Severn kétségkívül a kinti egérfogást választotta. Árkádia lakói közül nem is igen emlékszik rá festőként senki: esetleg a brit konzulok jegyzékében számon tartják.

Nem csoda, hogy Severn Keats szavait a keserűség hangjának vélte. Még Cs. Szabó László is émelítően érzélgősnek találja a feliratot, stílusterésnek, költőhöz méltatlannak. Pedig, ha jobban megnézzük, a fordítást – *itt nyugszik az, akinek nevét vízre írták* – nem adja vissza egész pontosan a sorok értelmét. Mintha inkább arról lenne szó, hogy *itt nyugszik valaki, akinek a nevét vízre írták*. *One* – áll ott egész pontosan, márpedig Keats mindig gondosan válogatta meg a szavait: *olyasvalaki*, vagy: *egy azok közül*. Ami arra enged következtetni, hogy sokak neve íratik vízre, aki pedig itt nyugszik, egy közülük. Mindenki azt hiszi, a víz elnyeli, magával viszi, eltörli a nevet. Aki ilyet kér, azt kívánja, hogy a világ lehetőleg felejtse el: és mi más okból, ha nem keserűségből akarja így, mert csalódott a világban, mert egy huncut egér nem sok, annyi sem jutott neki a zsákmányból. Pedig alighanem épp ellenkezőleg: ha már ír valaki, tudnia kell, hogy a vízre írás a legbiztosabb módja annak, hogy neve és műve ott, *máshol*, a megnevezhetetlen hazában megmaradjon: ha már egyszer igazándiból oda tartozik. Mert ez a világ víztermészetű, és a lángoló betűket – még ha a Tóra betűi

is azok – előszeretettel oltja ki. Úgy látszik, ez is az említett paradoxon következménye: ha valaki az „örökkévalóságnak” ír, jó eséllyel el fogják felejtteni. Ha a tovafejtő víznek, talán – de csak talán – megmarad.

[1] „Ez a sír tartalmazza mindazt, ami halandó volt egy ifjú angol költőből, aki halálos ágyán, ellenségei gonoszsága miatt keserű szívvel úgy kívánta, hogy sírkövén ezek a szavak álljanak fölve: Itt nyugszik az, akinek nevét vízre írták.”

kép | Arthur Severn festményei